

KÉRDÉSEK TAMKÓ SIRATÓ KÁROLYHOZ

SZOMBATHY BALINT

Tavaly volt negyven éve, hogy az újvidéki születésű Tamkó Sírátó Károly Párizsban megfogalmazta a dimenzionizmus kiáltványát, melyet a kor legjelentősebb művészei írtak alá. A kiáltvány szövegét magyarul elsőként folyóiratunk 1966/11—12. száma közölte. A közben eltelt tíz év művészeti eseményei ismételtén a dimenzionista művészetlátás, művészetfelfogás életképességéről győztek meg bennünket. Hangsúlyozni kell, hogy a dimenzionizmus nem irányzat, klasszikus értelemben vett, piacképes izmus volt, hanem a művészetben végbement és azóta tökélyre vitt változások, újítóelvek *tudatosító folyamata*. Nem máról holnapra, hanem évek folyamán kristályosodott olyan felismeréssé, eszmévé, melyet később már csak megfogalmazni, tudatosítani kellett. Erre a felismerésre Tamkó Sírátót saját művészeti gyakorlata juttatta, így 1936-ban Párizsban már csak egy összehasonlító elemzésre volt szükség, hogy a nemzetközi avantgarde törekvéseinek tükrében igazoltnak lássa tulajdon célkitűzéseit is.

Az alábbi interjú 1973—74-ben készült.

Kérdés: Kedves Tamkó Sírátó Károly, Ön 1936-ban Párizsban megfogalmazta és kiadta a dimenzionizmus kiáltványát, melynek mottóját egy 1933-ban írt versében is megtaláljuk. A Rádiogramm című vers első két sora — „Ez már nem vers / a versek síkba fúltak” — s ide kapcsolódóan egy programversnek is nevezhető munka, a Szózat a Pontemberhez is világosan rámutat annak az időnek a költészeti problémáira, melyben megszületett. Elsőnek arra kérem, vázolja azt az időpontot, azt a helyzetet és azokat a körülményeket, melyekben a dimenzionizmus gondolata létrejött és mozgalmi jelleget öltött. Úgy tűnik, a dimenzionista eszme az első a spacionizmus általános törekvései között, amely, hogy nyelvét, vizuális képét megváltoztassa, kitörjön a síkból, nem a polgárság megbotránkoztatását tűzte ki célul, hanem messzelátóan olyan gyakorlat kidolgozását kezdte el, amely ma a konkrét és vizuális költészet eszménye, a természetéből kivonható probléma viszont a hagyomá-

nyos avantgarde gyakorlatától eltérően nem a megbotránkoztatás, a polgárelleenség, hanem a nyelv kommunikatív problémája.

Válasz: A dimenzionizmus alapgondolata a síkversek írásánál született meg. 1927-ben, ahogy a szürrealista költészet alkotásai is végigviharzottak rajtam, éreztem, további fejlődés az irodalmon belül nem lehetséges, úgy értem, *hogy az irodalom a régi értelemben vett gondolat, és eseményközlő nyelvi művészet legyen.*

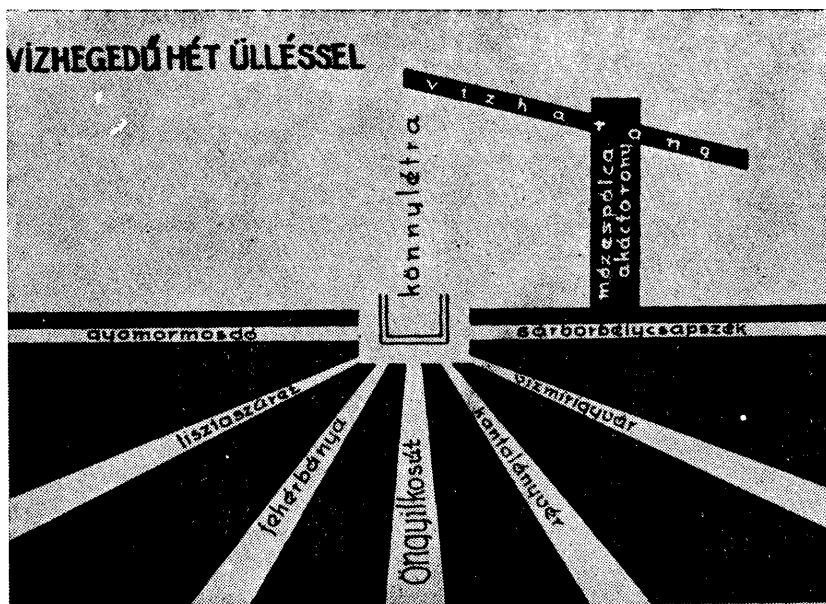
Kassák képverseiből kiindulva vonalakkal kezdtem kombinálni verseimet (a Papíremberben még a vonalon belüli költeményekben is nyoma van ennek; lásd: Számok a mellemben és Igen). A Virágok című Kassák-vers kútágas motívuma adta az első síkvers, a Kút a pusztán gondolatát. Ez a mű még képvise, vagyis statikus. Ezt követően írtam egymás után a Válopert, a Balladát és a Budapestet. Ezek már *mozgást* hoznak magukban. *Eseményeket.*

Amikor mind a négy planista opusszal kész voltam — teljesen ösztönösen, spontánul alkottam őket —, akkor kezdtem el tűnődni rajtuk. Mik ezek? Mivel voltak geometriai és matematikai alapismereteim, nem volt nehéz rájönnöm, hogy az egydimenziós *vonalt*-kifejezésformáról áttertem a kétdimenziós kifejezésformára, a sík kifejezésformára. De ösztönzést erre az épp akkor Budapest-szerte terjedő villanyplakátok és az utcákon és tereken mindenütt fel-feltűnő nyilak és iránymutatások is adtak. Csakhamar megírtam a Papíremberben közölt első manifesztumot. A Négy planista eposz azzal együtt jelent meg a kötetben. Ebben az időben (1927—28) a dimenzionizmus sem mint szó, sem mint fogalom nem létezett számomra.

Nagyon mostoha fogadtatásban részesült új művészeti tervem Budapesten. Én azonban komoly tanulmányokat végezve éreztem, hogy ez a korszerű fejlődési irány.

Kimentem Párizsba, és ott azt láttam három-négy évi komoly kutatás után (1930—34), hogy a festészet és a szobrászat is abban az irányban fejlődik, mint én láttam 1928-ban Budapesten: eggyel több dimenziós formába megy át.

Kotcharral, Delaunayval és Domelával — ők voltak közvetlen munkatársaim ebben az időben — találtam meg a költészet, a festészet és a szobrászat fejlődésére egyaránt érvényes elvet, amit dimenzionizmusnak neveztem el. Miután láttuk, hogy a világ legkülönbözőbb tájairól jött művészek is ugyanebben az irányban haladnak, éreztük, hogy ez egy spontán világmozgalom, melyet játék lesz elsajátítani, hiszen csak „tudatosítani” kell. De mindenképpen világmozgalom. Spontán, korszerű parancs. Engem bíztak meg a manifesztum megírásával, s én azt a lehető legrövidebb idő alatt, 1936 telén meg is írtam kéthetes normandiai vendégeskedésem alatt. A polgárság megbotránkoztatásáról tehát szó sem volt. *Belső törvényszerű fejlődés eredménye* volt mindez körünkben. A dimenzionizmus nem irányzat volt, hanem egy *elv*. A kiáltvány egy

Tamkó Sirató Károly: *Opus planpoéme — Kút a pusztán (képvers)*,
Papírember, Budapest, 1928

fejlődési törvény megfogalmazása volt. Tudatosítás, mint Őn hivatkozik is szövegemre. Ez a törvény száz évre megszabja (ha nem többre) a művészetek fejlődésvonalát. 1936-tól 1966-ig ez a fejlődési vonal beigazolódtott, mint az *A dimenzionizmus első albuma* című, háromszáz illusztrációt tartalmazó könyvemben napnál fényesebben igazolást nyer. Nem volt még a világon ilyen egységes és általános művészetfejlődés.

A dimenzionizmus tehát világméretű győzelmet aratott az első harminc évben, törvényének megfogalmazása után. Csak a névnek, a *dimenzionizmus* szónak nincs nyoma a művészettörténetben. A szó, a név, az elnevezés azonban nem azonos a törvény lényegével.

Kérdés: A Szózat a Pont-emberhez-ben — 1963—68-ban keletkezett — a fejlődés irányát a „plusz dimenzió” határozta meg, mintegy ismételve a dimenzionista kiáltvány „N+1”-es képletét. Szól a vers a „Pont-ember” elavultságáról, arról, hogy „A világ... — nem vonal. A Tejtút-táj... négy méretű!”, az atomkorszak új követelményeiről. A vers formai felépítése, vizualitása azonban mintha nem az általa hangoztatott program szerint alakult volna, megmarad a vonalban. S nemcsak ez a munka, hanem a hatvanas éveknek a Vízöntő-kor hajnalán-ba fog-

lalt termése is mintha lemondana a síkból való kitörésről. Kivéve A beszéd vad-unalma vagy az Emelkedés című verset, melyet visszafelé, letről felfelé kell olvasni. Vagy a ténylegesen dimenzionista alkotások nem kerültek be a kötetbe? Mennyire foglalkoztatja Önt ma ez a probléma?

Válasz: Mikor 1936 nyarán súlyos betegen Párizsból hazajöttem, nem volt, aki a helyemre állt volna. S így nemcsak irányító és összetartó szellem nem volt többé, de tudatosító sem. Ahogy Magyarországra értem, az egész dimenzionista irat- és gondolathalmazt bevágtam egy bőrröndbe. Súlyos betegségemből — egy ki nem feküdt meghülésből keletkező torzító izületgyulladás, gyomorbad stb. — tizenöt évig nem tudtam kilábalni. Semmi kedvem sem volt fejjel menni a falnak. Vártam csendesen.

Magyarországon vissza kellett térnem a *vonalon belüli költészet*hez, és ez a törés látszik meg Kiáltás című kötetemen és a Vízöntő-kor hajnalán című kötetben is. Ez utóbbi anyagát hatszor adták vissza a kiadók, s csak hetedszerre sikerült nagy nehezen elfogadható kötetet összeállítanom. Eredeti fejlődési vonalam folytatásáról tehát szó sem lehetett. Ezért van ebben a kötetben sok célzás, de egyenes roham — semmi. Örültem, hogy így is kijött. *A dimenzionizmus ma engem nem foglalkoztat*, az itt mellékelte versek ennek okát szemléletesen megadják.* Csak akkor foglalkoztatna, ha újra Párizsban lehetnék. Erre azonban, 68 éves lévén, már alig van kilátásom.

Kérdés: A dimenzionista költemény térkiterjedésében különbözik attól a klasszikus versformától, amely a síkban fekszik. Az Ön „sík versei” mégis eltérnek az előbbi síkvers-eszménytől, a szöveg anyagként van jelen, változatosan formálható és alakítható, tagolódás jön benne létre; intenciója erősen képi, sőt „képzőművészeti”. Mi különbözteti meg az Ön sík versét régebbiről oly jól ismert névrokonától.

A Kút a pusztán című 1928-as alkotása, amely szintén a Papíremberben jelent meg, kép- és plánvers egyidejűleg. Hogyan látja Ön ezt a szimbiozist?

Válasz: A képvers és a síkvers közötti különbség, hogy az első *statikus*, a második *kinetikus*. *Mozgás. Esemény. Dráma*. Ballada. A képvers álló kép. Vizuális utánzata egy természeti jelenségnek.

Kérdés: A plánvers, azonkívül, hogy kétdimenziós, milyen előnyöket tartalmaz, milyen távlatokra mutathat rá a költészet jövőjét — ha ilyen létezik — tartva szem előtt?

Válasz: A költészet „jövője”? Én elkülönítem a hagyományos művészetektől — eüklidészi, vagyis klasszikus művészet — a nem eüklidészi, vagyis atomkori művészetet. Ezek a költészet, festészet, szobrászat N+1

* Tamkó Sirató Károly Egyetlen Európában, Fáj... fáj... nagyon és Kassák Lajos című, még közöletlen költeményeiről van szó, melyeket az interjú szerzőjének ajándékozott.

dimenziós származékai. Korszerű jelentőségük ezeknek van. Itt fejeződik ki *kultúránk új arculata*. Természetesen tudom, hogy amíg a sajtóban lesz üres hely, oda vonalon belüli vers mindig illeszthető. Amíg üres falak és terek lesznek, képet és szobrot oda mindig lehet akasztani, illetve állítani. *De ezek korkifejező jelentősége szinte szóra sem érdemes.*